

2.4. Rusko a strategie preemptivních úderů

Úvod

Strategie preemptivních úderů je jednou ze zcela zásadních otázek, které mají potenciál výrazně ovlivnit vztahy Ruské federace s ostatními státy včetně USA.¹ Preemptivní úderý totiž tvoří jádro hned několika sporů, které Rusko a USA dlouhodobě vedou, ať už se jedná o americké angažmá v Iráku, nebo o ruské chování v oblasti Společenství nezávislých států (SNS). Na druhé straně ale může být použití preemptivních/preventivních úderů nebo spíše připuštění možnosti jejich použití pro Rusko vzhledem k jeho slábnoucímu postavení v SNS lákavé. V důsledku toho se ruská postoj k preempci postupně mění směrem k jejímu pozitivnějšímu hodnocení.

Bylo by naivní, pokud bychom měnící se vnímání preemptivní strategie v Rusku interpretovali jenom jako taktický manévr, který nemá hlubší souvislost s vývojem ruské politiky a sebepojetí Ruska jako vojensky autonomní velmoci. Právě touha udržet si velmocenskou pozici kombinovaná s přehlíživým postojem k ostatním zemím SNS a snahou udržet krok s USA je klíčem k pochopení ruské pozice: Vzniká totiž pnutí mezi těmi, kdo usilují o kritiku USA i v oblasti preemptivních úderů, a těmi, kdo tuto strategii chápou jako způsob, jak uhájít své dominantní postavení v regionu a *současně* posílit své vazby na USA.

Preemptivní strategie v oficiálních dokumentech

Po skončení studené války a zejména na začátku nového století, kdy se otázka preemptivního a preventivního použití síly znovu dostala do popředí, byla ruský postoj vůči preempci velmi ostražitý. Ruská oficiální pozice zdůrazňovala, že tato koncepce je ohrožením stability systému mezinárodních vztahů a jako takový je třeba jej odmítnout. Ruský postoj se ale zejména v posledních letech výrazně mění, a Rusko tak reaguje jednak na změny v americké strategii a jednak na použitelnost konceptu pro ruské mocenské zájmy. Vliv však má i změna sebepojetí Ruska jako země, která musí svůj dříve nezpochybnitelný status velmoci obhajovat i pomocí síly. Transformace ruského postoje ale probíhala původně velmi pomalu. Prvním výraznějším krokem tímto směrem byla až vojenská doktrína Ruské federace z roku 2000, která sice nehovoří přímo o preemptivní strategii, ale existují v ní jasné náznaky, že preempce není autorům doktríny vzdálená. Např. je mezi podmínkami pro zabezpečení vojenské bezpečnosti *již v době míru* uvedena připravenost ozbrojených sil k „prevenci, lokalizaci a neutralizaci vnějších a vnitřních hrozeb.“²

Druhým krokem bylo přijetí dokumentu ruského ministerstva obrany nazvaného Aktuální úkoly rozvoje ozbrojených sil Ruské federace.³ Tato „bílá kniha“, jak bývá dokument také někdy označován, v zásadě pouze rozvíjí myšlenky obsažené ve Vojenské doktríně a neobsahuje tedy žádné zásadní změny. Strategie preemptivních úderů není přímo jmenována, nicméně ministr obrany Sergej Ivanov ve svém ústním komentáři k dokumentu prohlásil, že „nelze zcela vyloučit preemptivní (preventivnoje) použití síly, pokud si to budou žádat ruské zájmy nebo spojenecká závazky.“⁴

Dalšího zpřesnění se koncepce preempce v ruských oficiálních dokumentech dosud nedočkala. O určité vyjasnění se ale pokusilo ministerstvo zahraničí, které vydalo oficiální komentář k diskusi o preemptivní strategii v některých ruských médiích.⁵ Komentář je vyvrcholením proměny ruské argumentace – stejně jako dřívější vyjádření ministerstva zahraničí se odkazuje na dodržování mezinárodního práva, tentokrát je ale kladen důraz na právo na sebeobranu. Toto právo je dáno do souvislosti s měnícím se charakterem hrozeb a zejména s teroristickými útoky, z čehož podle komentáře vyplývá právo na preemptivní sebeobranu. Toto právo je však, stejně jako v předchozích dokumentech, limitováno (1) existencí přímé hrozby národní bezpečnosti Ruské federace a (2) vyčerpáním ostatních opatření.⁶

Již necelé dva roky po přijetí Koncepce národní bezpečnosti (jejímž právní základem byl prezidentský dekret z 10. ledna 2000) se začalo hovořit o nutnosti vytvořit novou koncepci, která by reagovala na změněnou situaci ve světě, přičemž za zásadní byly považovány jak teroristické útoky na Spojené státy v září 2001, tak i s tím související proměny americké národní bezpečnostní strategie.

Znovu se diskuse o neadekvátnosti staré doktríny rozhořely v návaznosti na vlnu teroristických útoků v Rusku, které vyvrcholily obsazením školy v Beslanu na konci léta loňského roku. O konkrétním obsahu nové koncepce toho je ale dosud známo jenom minimum. Ministr zahraničí Igor Ivanov se vyhnul i přímému dotazu novinářů, zda bude nová koncepce obsahovat také ustanovení o preemptivních úderech.⁷ Přesto se jeví jako velmi pravděpodobné, že se nová koncepce bude preemptivními údery zabývat, neboť jejich charakter jako klíčového nástroje v boji proti terorismu je dnes v Rusku široce akceptován.

Preemptivní údery a vývoj ruské zahraniční politiky

Pozice ruské zahraniční politiky v otázce preemptivních úderů se vyznačuje několika charakteristickými rysy. V první řadě je pro ni typická značná názorová rozkolísanost: Často se v krátkém časovém odstupu objevují zcela protichůdná stanoviska, což analýzu ruského postoje mimořádně komplikuje. To souvisí se skutečností, že ruská debata je vedena na dvou rovinách: Pro první rovinu, vnitropolitickou, je typická velmi ostrá rétorika a odmítání jakýchkoliv ústupků v této otázce. Diskurz na druhé rovině, určené pro zahraničí (především pro Spojené státy), je naopak mnohem smířlivější a ochotný ke kompromisu.⁸ Kombinací těchto dvou faktorů se však vytváří situace, kdy vysoce postavený představitel státu nejprve pronese ostrou formulaci či prezentuje nový koncepční dokument, aby ho následně interpretoval ve zcela jiném duchu pro zahraniční diplomaty. Dalším rysem, který naopak analýzu značně zjednodušuje, je centralizace moci v Rusku: Ukazuje se totiž, že základní pozice vlády i jednotlivých ministerstev se téměř vždy odvozuje od postoje prezidenta. Výjimkou někdy bývá pouze ministerstvo obrany, které čas od času zvolí tvrdší rétoriku, ale i zde je podřízenost Putinovým požadavkům nepopíratelná, obzvláště vezmeme-li v úvahu Ivanovův blízký vztah k prezidentovi.⁹

Obecně sledovala transformace postoje ruské politické elity stejnou dráhu jako proměna oficiálních dokumentů. Na pozitivnější pohled na koncepci měly vliv tři zásadní vývojové tendence: Růst počtu teroristických útoků v Rusku, dále změna americké zahraniční politiky včetně nové Národní bezpečnostní strategie USA, které se chce Rusko přizpůsobit, a do třetice Rusko preemptivní hodnotí lépe v souvislosti s postupným oslabováním ruské pozice v rámci SNS.

1. Preemptivní strategie jako odpověď na teroristické útoky

Teroristické útoky jsou nejčastějším námětem politických diskusí o preemptivní strategii. Je zřejmé, že terorismus je někdy spíše zástěrkou pro mocenský nátlak na sousední státy, ale většinou jde o opravdovou obavu ruského vedení z destabilizace situace v zemi a radikalizace kavkazského regionu a muslimských oblastí v Povolží. Neschopnost vypořádat se s terorismem obvyklými nevojenskými prostředky pak přirozeně vede k úvahám o preemptivních úderech. Bezesporu mediálně nejvíce viditelným krokem v tomto směru se stal výrok generála Balujevského, který na podzim roku 2004, krátce po beslanském útoku, prohlásil, že Rusko začne používat preemptivních úderů proti teroristům v zahraničí.¹⁰ Americká i britská reakce byla neutrální a v některých případech (ministr obrany USA D. Rumsfeld) i víceméně pozitivní, což je pochopitelné vzhledem k jasné inspiraci ruského prohlášení americkým příkladem.¹¹

Preemptivní údery proti teroristům lze chápat minimálně ve dvojnásobném smyslu: Jednak jako útok proti státu, který podporuje terorismus respektive z jehož území teroristé útočí, a jednak jako konkrétně zacílený útok proti jednotlivcům, které Rusko považuje za teroristy. První možnost, tj. útok na suverénní stát, je krajně nepravděpodobná: Rusko se totiž v minulosti velmi výrazně proti podobným útokům stavělo a navíc nedisponuje vojenskými ani finančními prostředky na provedení takové operace. Teoreticky by sice bylo možné provést bleskový útok na konkrétní cíle, ale i zde je šance na úspěch poměrně omezená.¹²

Jako pravděpodobnější a z diplomatického hlediska únosnější jsou konkrétní operace proti jednotlivým teroristům. S takovými preemptivními akcemi má již Rusko z minulosti určitou zkušenost, např. se mu při akci tohoto typu podařilo zabít čečenského vůdce Džochara Dudajeva,¹³ a tuto možnost

naznačil též ministr zahraničí Lavrov, když hovořil o politickém azylu čečenských vůdců Achmadova a Zakajeva na Západě.¹⁴ Ovšem ruský úspěch při takových operacích je limitován omezenou schopností tajných služeb a armády koordinovat svoje akce. Současně si jen s obtížemi lze představit úspěch akce mimo oblasti bývalého Sovětského svazu, v níž je síť ruských základen i vliv ruských tajných služeb největší. Ostatně příkladem nepříliš povedeného pokusu o odstranění bývalého čečenského prezidenta Zelimchana Jandarbijeva v Kataru, jenž Rusku v arabském světě výrazně politicky uškodil.

2. Preemtivní strategie jako nástroj ruské politiky v „blízkém zahraničí“

Z politického hlediska je však ještě závažnější další faktor, a sice využití nové strategie jako politicko-vojenského nástroje tlaku na státy, jež Rusko považuje za součást tzv. blízkého zahraničí, tedy své sféry vlivu, ale které se tomuto zařazení vzpírají. Konkrétní podobu této otázky dala krize v rusko-gruzínských vztazích. Ta velmi úzce souvisela s otázkou, do jaké míry má Rusko právo provést úder proti zemi, která dle ruské interpretace hostila teroristy, již následně pronikali na ruské teritorium. Rusko přitom odůvodňovalo svůj postup snahou o znemožnění útoků na své území již před americkým útokem na Irák.

Situaci dále vyhrotila série politických neúspěchů Ruska v postsovětském regionu (Gruzie, Ukrajina, Kyrgyzstán, Moldávie), na niž reagovalo ruské vedení téměř panicky a ještě dále vystupňovalo svou protigruzínskou rétoriku. Gruzie, obávajíc se „preemtivního“ útoku na Pankiskou soutěsku, vyzvala v průběhu první poloviny tohoto roku jak OBSE, tak i Evropskou unii, aby zabránily ruskému útoku na gruzínské území.¹⁵ Jakkoliv jsou rusko-gruzínské vztahy pod bodem mrazu a Moskva zachovává v otázce cílů svého potenciálního útoku,¹⁶ Rusko na Gruzii téměř jistě nezaútočí. I kdyby totiž vskutku v Pankiské soutěsce teroristé byli, je jejich eliminace vzhledem k jejich mobilitě nepravděpodobná. Útok na Gruzii by navíc posílil odstředivé tendence v SNS a zároveň by vedl k dalšímu ochlazení v rusko-amerických vztazích.

3. Preemtivní strategie jako odpověď na zahraniční politiku USA

Poslední a pravděpodobně nejsilnější impuls pro přehodnocení ruského postoje pak představovalo přijetí americké Národní bezpečnostní strategie.¹⁷ Reakcí na americkou strategii, která preempci považuje za svou integrální součást, bylo především několikeré vystoupení prezidenta Putina a ministra obrany Ivanova a některých dalších vlivných ruských politiků.¹⁸ Putin poněkud dialekticky opakoval, že Rusko s preemtivními úderem nesouhlasí, ale že je přitom v zásadě nevylučuje ani ze své zahraniční politiky¹⁹ a reakce Sergeje Ivanova byla velmi podobná.

Tyto reakce se staly základem tzv. Ivanovovy doktrína, vtělené – byť neoficiálně – do celé řady Ivanovových projevů či dokumentů ruského ministerstva obrany.²⁰ Tato doktrína, zdůrazňující možnost preemtivních úderů, byla obvykle interpretována jako příznak zvýšení asertivity ruské pozice a někteří analytici se dokonce domnívali, že Rusko tím přijímá doktrínu preemtivních útoků definitivně za svou.²¹

Během podzimu roku 2003 zazněla celá řada výroků, které zdůrazňovaly souvislosti mezi preemtivní strategií a tvrdším ruským postojem vůči USA či Severoatlantické alianci. Ivanov tak například zmínil možnost přehodnocení ruské jaderné strategie, pokud se nezmění útočný charakter doktríny alianční.²² V podobném duchu ministr znovu prohlásil, že v případě vojenské, ale i ekonomické hrozby se Rusko k preemtivním úderům může uchýlit.²³ Ivanovovy výroky pronesené doma se ale výrazně lišily od jeho projevů v zahraničí. Ještě na začátku téhož měsíce, během návštěvy USA, Ivanov pro změnu prohlásil, že Rusko neusiluje o strategii jaderné preempce.²⁴ Zřejmým vysvětlením těchto kontradikcí byla pravděpodobně snaha vytrvat ve spolupráci se Západem a zároveň uklidnit domácí veřejnost i vojenské kruhy, že Rusko Západu nemíní ustoupit. Takový postup, byť nepřispívá k transparentnosti diplomatické pozice Ruska, je pochopitelnější, uvědomíme-li si souvislost s nadcházející reformou ruských ozbrojených sil, která je ruskou generalitou přijímána s velkými rozpaky.

Postoj ruských expertů a veřejnosti k preemptivním úderům

Úvahy o preemptivních úderech, o nichž se v Rusku znovu začalo s vyšší intenzitou v akademické sféře diskutovat až po představení Bushovy doktríny, však mají v ruském myšlení poměrně dlouhou tradici. Mnozí analytici se domnívají, že pro Bushovu doktrínu samotnou mohla být určitým předobrazem doktrína Brežněvova, jež byla také využívána k ospravedlnění preemptivních úderů.²⁵ Současné hodnocení preemptivní strategie a potenciálních přínosů její aplikace pro Rusko je ale – stejně jako u politických elit – poměrně rozporné.

Někteří autoři se ke strategii preemptivních úderů staví záporně a domnívají se, že nepřináší Rusku žádné faktické výhody,²⁶ a nebo že Rusko nemá téměř žádné finančně dostupné vojensko-technické možnosti, jak preemptivní operaci úspěšně provést.²⁷ Jiní politologové se o preempci vyjadřují pozitivněji a mnozí ji – zejména ve vztahu k mezinárodnímu terorismu – považují za „doktrínu zdravého rozumu“.²⁸ Konkrétní dopady doktríny pro Rusko jsou ale vesměs opět vnímány spíše záporně, a to jak v souvislosti s operací v Iráku, tak i s eventuálním preemptivním útokem Ruska proti Gruzii, jenž by podle jejich mínění vedl k prudkému ochlazení vztahů se Spojenými státy.²⁹

Názory ruské veřejnosti na tak odbornou otázku, jakou je preemptivní strategie, lze zjistit jenom s obtížemi, jelikož přímo na toto téma žádné samostatné průzkumy provedeny nebyly. Nicméně otázky, které s preempci souvisejí, jsou obyvatelstvu Ruska kladeny v průzkumech věnovaných válce v Iráku či otázkám terorismu. Zatímco hodnocení postupu USA ve válce v Iráku je vnímáno výrazně negativně,³⁰ v souvislosti s terorismem je náhled na preempci odlišný. Např. v době vypjatých emocí krátce po beslanském útoku 35 % dotázaných navrhovalo jako prostředek boje proti terorismu „zničit všechny základny teroristů v Čečensku i okolí, bez ohledu na oběti“ (kurzíva doplněna autorem).³¹ Zhruba ve stejné době také 82 % respondentů souhlasilo s tím, aby tajné služby prováděly atentáty na teroristy, kteří se skrývají v zahraničí, zatímco pouze 10 % bylo proti.³²

Závěr

Závěrem lze tedy jen zopakovat, že ruská pozice se v průběhu posledních let proměnila od jednoznačného odmítání až po současnou zdrženlivost, která postupně přerůstá v opatrný v souhlas s touto strategií. Zda se ovšem rétorika opravdu promění v konkrétní preemptivní akce, bude záviset na dvou faktorech. Zaprvé jde o chování USA: Rusko velmi pečlivě sleduje americký postoj v této otázce, a pokud se USA rozhodnou z preempce do budoucna učinit jeden z hlavních nástrojů své zahraniční politiky, Rusko bezesporu podnikne kroky, které by preemptivní strategii legitimizovaly jako potenciálně použitelný prostředek pro zahraniční politiku ruskou.

Druhý faktor souvisí se schopností Ruska preemptivní úder provést, tj. zabezpečit je jak technicky a logisticky, tak i důvěryhodnými informacemi tajných služeb. Zatímco ani při splnění těchto podmínek nejsou operace typu války v Iráku v dohledné budoucnosti pro Rusko uskutečnitelné, lze si představit pokusy o preemptivní likvidaci jednotlivých teroristů či jejich základen v zahraničí. Dosud však ani v tomto směru ovšem Rusko nedosahuje nikterak oslnivých úspěchů. Změnit situaci ale může spolupráce ruských tajných služeb a ozbrojených sil se Spojenými státy či s Izraelem, která se již dnes slibně rozvíjí.³³

¹ V ruské terminologii se často směšuje pojem „preventivní“ a „preemptivní“, a to dokonce i v oficiálních dokumentech. My se zde ale budeme držet anglického úzu a budeme ve své analýze důsledně používat výraz „preemptivní“.

² Vojennaja doktrina Rossijskoj Federacii. 21. 4. 2000, [Hhttp://www.in.mid.ru/ns-osndoc.nsf/0e9272befa34209743256c630042d1aa/2a959a74cd7ed01f432569fb004872a3?OpenDocumentH](http://www.in.mid.ru/ns-osndoc.nsf/0e9272befa34209743256c630042d1aa/2a959a74cd7ed01f432569fb004872a3?OpenDocumentH)

³ Aktual'nyje zadači razvitiija Vooružennych Sil Rossijskoj Federacii, Ministerstvo Oborony Rossijskoj Federacii, 2. 10. 2003, [Hhttp://www.mil.ru/AZVSRF-1.pdfH](http://www.mil.ru/AZVSRF-1.pdfH)

⁴ Vystuplenie Sergeja Ivanova na sovesčanii v Ministerstve Oborony RF, 2. 10. 2003, [Hhttp://www.mil.ru/articles/article3667.shtmlH](http://www.mil.ru/articles/article3667.shtmlH)

⁵ Kommentarij Dèpartamenta informacii i pečati Rossii v svjazi s voprosom rossijskich SMI otnositel'no vozmožnosti naněšenija preventivnyh udarov po bazam terroristov. Ministerstvo Inostrannyh Děl RF, 3. 2. 2005, [Hhttp://www.in.mid.ru/brp_4.nsf/sps/BCDC59DA0A009D1AC3256F9D002AAC69H](http://www.in.mid.ru/brp_4.nsf/sps/BCDC59DA0A009D1AC3256F9D002AAC69H)

⁶ Ibid.

⁷ Pouze diplomaticky poznamenal, že by bylo nesprávné předem stanovovat, která ustanovení koncepce bude obsahovat. Srov. Vystuplenie Sekretarja Sověta Bezopasnosti Rossii I. S. Ivanova na „kruglom stole“ po tème: „Podgotovka novoj Koncepcii nacional'noj bezopasnosti Rossijskoj Feděracii (osnovnyje prioritěty razvitija, ugrozy nacional'noj bezopasnosti, nacional'nyje intěresy Rossii i mechanizmy ich realizacii)“, 5. 11. 2004, [Hhttp://www.in.mid.ru/ns-osndoc.nsf/0/432569fa003a249cc3256f43003cd48a?OpenDocumentH](http://www.in.mid.ru/ns-osndoc.nsf/0/432569fa003a249cc3256f43003cd48a?OpenDocumentH)

⁸ Srov. též diskusí na podobné téma v Šumichin, Andrej. The Russian Military's New „Open Doctrine“. National Institute For Public Policy, 2003, [Hhttp://www.nipp.org/Adobe/Russian%20Web%20Page/October%20wepage%20rev.pdfH](http://www.nipp.org/Adobe/Russian%20Web%20Page/October%20wepage%20rev.pdfH)

⁹ S centralizací moci a nefungujícími demokratickými mechanizmy souvisí i zcela marginální vliv opozice na zahraniční politiku země, a nebudeme se jím proto zabývat.

¹⁰ Preventivnyje udary po terroristam vozmožny. Krasnaja Zvezda, 9. 9. 2004, [Hhttp://www.redstar.ru/2004/09/09_09/1_02.htmlH](http://www.redstar.ru/2004/09/09_09/1_02.htmlH)

¹¹ Srov. By Any Means Necessary. *Moscow Times*, 14. 9. 2004

¹² Ivašov, Leonid. Preventivnyje udary po tēroristam nanosit' nēčem. *Nězavisimoje vojennoje obozrenie*, 19. 9. 2004, [Hhttp://nvo.ng.ru/wars/2004-09-17/1_ivashov.htmlH](http://nvo.ng.ru/wars/2004-09-17/1_ivashov.htmlH)

¹³ Srov. Benděrskej, Jevgenij. Russia's Foray into Preemptive Warfare a New Challenge to its Security Establishment. *Power and Interest News Report*, 20. 9. 2004, [Hhttp://www.pinr.com/report.php?ac=view_report&report_id=210&language_id=1H](http://www.pinr.com/report.php?ac=view_report&report_id=210&language_id=1H)

¹⁴ Balujevskij nastorožil mir. No ně ispugal. *Nězavisimaja gazeta*. 10. 9. 2004, [Hhttp://www.ng.ru/world/2004-09-10/1_baluevskiv.htmlH](http://www.ng.ru/world/2004-09-10/1_baluevskiv.htmlH)

¹⁵ Viz např. Tbilisi: Rossija iščet povod naněsti preventivnyje udary po Gruzii. Korrespondent, 17. 1. 2005, [Hhttp://www.korrespondent.net/main/111812H](http://www.korrespondent.net/main/111812H); Gruzija prosit u ES zaščity ot preventivnyh udarov Rossii, *Lenta.ru*, 2. 3. 2005, [Hhttp://lenta.ru/news/2005/03/02/georgia/H](http://lenta.ru/news/2005/03/02/georgia/H)

¹⁶ Srov. Russia Won't Elaborate on Preventive Strikes Against Terrorists — Defense Minister. *MosNews*, 5. 3. 2005, [Hhttp://www.mosnews.com/news/2005/03/05/russiastrikes.shtmlH](http://www.mosnews.com/news/2005/03/05/russiastrikes.shtmlH)

¹⁷ National Security Strategy of the United States of America. září 2002, [Hhttp://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdfH](http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdfH)

¹⁸ Z ruských obhájců preventivního použití síly jmenujme např. Vladimira Dvorkina (Preventive Use of Force Justified. *CDI Russia Weekly*. [Hwww.cdi.orgH](http://www.cdi.orgH))

¹⁹ Např. Exporting the Preemption Doctrine. *Agence France Presse*, 11. 4. 2003.

²⁰ Mj. vystupení Sergeje Ivanova na konferenci Ministerstva obrany RF. 2. 10. 2003, [Hhttp://www.mil.ru/articles/article3667.shtmlH](http://www.mil.ru/articles/article3667.shtmlH). Podobně též Rossija v systěme vojenno-političeskich otnoženij v mire. Ministerstvo Oborony RF, [Hhttp://www.mil.ru/articles/article3841.shtmlH](http://www.mil.ru/articles/article3841.shtmlH)

²¹ Např. Vadim Markišin in Šumichin, Andrej. The Russian Military's New „Open Doctrine“. National Institute For Public Policy, 2003, [Hhttp://www.nipp.org/Adobe/Russian%20Web%20Page/October%20wepage%20rev.pdfH](http://www.nipp.org/Adobe/Russian%20Web%20Page/October%20wepage%20rev.pdfH) H Pro interpretaci Ivanovy doktríny z úst Ivanova samotného viz vystupení ministra obrany RF S. B. Ivanova v *CDI*. 6. 4. 2004, [Hhttp://www.in.mid.ru/ns-osndoc.nsf/0e9272befa34209743256c630042d1aa/432569fa003a249cc3256e74002ac749?OpenDocumentH](http://www.in.mid.ru/ns-osndoc.nsf/0e9272befa34209743256c630042d1aa/432569fa003a249cc3256e74002ac749?OpenDocumentH)

²² Exporting the Preemption Doctrine. *Agence France Presse*, 11. 4. 2003.

²³ Russia Reform Monitor č. 1082, Center for Defense Information, 5. 10. 2003, [Hwww.cdi.orgH](http://www.cdi.orgH)

²⁴ Exporting the Preemption Doctrine. *Agence France Presse*, 11. 4. 2003.

²⁵ Lambroschini, Sophie. Russia: Moscow Struggles to Clarify Stance on Preemptive Force. *RFE/RL*, 2003. [Hhttp://www.rferl.org/features/2003/10/14102003171155.aspH](http://www.rferl.org/features/2003/10/14102003171155.aspH)

²⁶ Nikitin, Aleksandr. Preemptive military Action and the Legitimate Use of Force: A Russian View. *European Security Forum*, 13. 1. 2003, [Hhttp://www.eusec.org/nikitin.htmH](http://www.eusec.org/nikitin.htmH)

²⁷ Felgenhauer, Pavel. Lond-Range and Pointless. *Moscow Times*, 21. 12. 2004. Text lze nalézt též na stránce Center for Defense Information, [Hhttp://www.cdi.org/russia/336-21.cfmH](http://www.cdi.org/russia/336-21.cfmH)

²⁸ Preventivnyje udary po terroristam – doktrina zdravogo smysla. *Strana.ru*, 24. 9. 2002, [Hhttp://www.strana.ru/stories/01/11/26/2093/159297.htmlH](http://www.strana.ru/stories/01/11/26/2093/159297.htmlH)

²⁹ Ibid.

³⁰ Voennaja operacija SŠA v Irake. *Levada-Centr*, [Hhttp://www.levada.ru/irak.htmlH](http://www.levada.ru/irak.htmlH)

³¹ Kak pokončit' s tērorizmom v Rossii? *Levada-Centr*, 16. 9. 2004 [Hhttp://www.levada.ru/press/2004091602.htmlH](http://www.levada.ru/press/2004091602.htmlH)

³² Rost tērorizma v Rossii. *Levada-Centr*, 4. 10. 2004, [Hhttp://www.levada.ru/press/2004100403.htmlH](http://www.levada.ru/press/2004100403.htmlH)

³³ Benděrskej, Jevgenij. Russia's Foray into Preemptive Warfare a New Challenge to its Security Establishment. *Power and Interest News Report*, 20. 9. 2004, [Hhttp://www.pinr.com/report.php?ac=view_report&report_id=210&language_id=1H](http://www.pinr.com/report.php?ac=view_report&report_id=210&language_id=1H)